

THE ROLE OF ORAL HISTORY IN SHAPING THE
HISTORICAL MEMORY OF “ZOOMER” GENERATION
LEARNERS IN THE STUDY OF THE ONGOING
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Oleksandr Reient¹, Ihor Koliada^{2,3}, Janina Kambalova^{2,4}

РОЛЬ УСНОЇ ІСТОРІЇ У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ
ПАМ'ЯТІ ПРИ ВИВЧЕННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОКОЛІННЯ «ЗУМЕРІВ»

Олександр Реєнт, Ігор Коляда, Яніна Камбалова

Abstract. This article explores the concepts of historical memory, oral history, the “Zoomer” generation, and methods for teaching the history of Ukraine. It examines various types of national historical memory and identifies key factors influencing its formation, including the role of historical space, time, and human emotions. The study underscores the central function of historical memory and highlights how it can significantly differ among members of the same nation living in different regions.

The authors distinguish between personal and collective historical memory and discuss the specificities of its formation in states governed by totalitarian regimes. The article also analyzes objects of historical memory and emphasizes the critical role of historical recollections in shaping social and political identities. The intricate relationship between historical memory and identity is underscored, with an emphasis on its role in individual self-identification and the cohesion of social groups. These processes are constructed through an understanding of national history, the present, and future historical trajectories.

The authors stress the unique and invaluable contribution of firsthand testimonies from historical witnesses in shaping a nation's memory, highlighting the necessity of conducting interviews to open new avenues for historical reconstruction. This methodological approach gained prominence in the 20th century, leading to the establishment of oral history as a distinct field of historical research. The article reviews key historical stages and leading research centers dedicated to oral history. The authors assert that the ongoing Russian-Ukrainian war will undoubtedly become one of the most defining chapters of Ukraine's modern history. As scholars and learners document and analyze these events, oral history will serve as a crucial tool for preserving historical memory for both contemporaries and future generations.

The study also examines a range of traditional and innovative teaching methods that educators can use to cultivate historical memory among “Zoomer” generation learners when studying Ukraine's modern history. It highlights the necessity for contemporary educators to adopt a comprehensive approach, integrating both conventional and cutting-edge pedagogical

¹ Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. Reent.O.P@nas.gov.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5141-7445>

² Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine

³ kolyada.i.a.1968@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3802-9082>

⁴ novajava@ukr.net, <https://orcid.org/0000-00032886-7696>

strategies in history education. The article particularly emphasizes the value of incorporating firsthand testimonies from war veterans who defended Ukraine and sacrificed their lives for its independence, as these narratives play a crucial role in shaping historical memory among the younger generation.

Keywords: historical memory, identity, oral history, Russian-Ukrainian war, innovative history teaching methods, learners, “Zoomer” generation

Анотація. У статті розглянуто зміст дефініції понять історична пам'ять, усна історія, покоління «зумерів», технології навчання історії України, схарактеризовано різні види історичної пам'яті націй та вказано різноманітні чинники її формування, зокрема, виявлено роль історичного простору, часу та людських емоцій у процесі формування історичної пам'яті. Вказано ключову функцію історичної пам'яті. З'ясовано, що історична пам'ять представників однієї нації, які проживають у різних регіонах може суттєво відрізнятися.

Авторами пояснено відмінності між особистою та колективною історичною пам'яттю, специфіку формування історичної пам'яті у державах з тоталітарним режимом управління. У статті проаналізовано об'єкти історичної пам'яті народу. Авторами наголошено, що історичні спогади є основою формування соціальних і політичних ідентичностей та підкреслено міцний взаємозв'язок і взаємозалежність між поняттями «історична пам'ять» та «ідентичність». Наголошено, що саме історична пам'ять є найважливішою умовою самоідентифікації особистості та зміцнення єдності соціальних груп, оскільки вони конструюються в процесі розуміння історії нації, її сучасного становища, перспектив історичного розвитку.

Автори статті наголошують на унікальності та надзвичайній цінності у процесі формування історичної пам'яті нації досвіду безпосередніх учасників подій та необхідність їхнього інтерв'ювання, що відкриває якісно нові можливості для майбутніх історичних реконструкцій. У ХХ ст. це надало поштовх до розвитку нової ділянки історичної науки — усної історії. Проаналізовано основні історичні етапи та провідні наукові центри. Авторами статті наголошено на тому, що події сучасної російсько-української війни, безумовно, стануть однією з найважливіших сторінок новітньої історії України. Вивчаючи ці події та фіксуючи їх для історичної пам'яті своїх сучасників і нащадків, дослідники та здобувачі освіти будуть широко використовувати метод усної історії.

Авторами досліджено різноманітні традиційні та інноваційні методичні прийоми, які сучасні вчителі можуть поєднувати в процесі формування історичної пам'яті у здобувачів освіти покоління «зумерів» при вивченні новітньої історії України. Зазначено, що сучасні освітяни мають комплексно використовувати весь арсенал наявних у сучасній методиці навчання історії традиційних та інноваційних підходів до відбору навчального змісту, видів та форм освітньої діяльності здобувачів освіти. Наголошено, що знайомство зі свідченнями безпосередніх учасників воєнних подій, які захищали нашу Батьківщину і загинули у боротьбі за її незалежність на уроках історії України є особливо цінними для формування історичної пам'яті у здобувачів освіти покоління «зумерів» про події сучасної російсько-української війни.

Ключові слова: історична пам'ять, ідентичність, усна історія, російсько-українська війна, інноваційні технології навчання історії України, здобувачі освіти, покоління «зумерів»

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми

На сучасному надзвичайно складному та відповідальному етапі історичного розвитку нашої Батьківщини, в умовах відкритої воєнної агресії РФ зростає суспільний інтерес до усвідомлення власного минулого з його героїчними, драматичними і трагічними сторінками. Історична пам'ять народу є чинником, що визначає характер наших особистих та колективних уявлень про минуле, усвідомлення і критичну оцінку подій сучасності та розуміння перспектив нашого майбутнього.

Формуючи історичну пам'ять нації сучасним українським історикам необхідно враховувати надзвичайну роль досвіду безпосередніх свідків та учасників новітніх подій історії України, бо це забезпечить можливості для майбутніх реконструкцій минувшини. З часом все менше залишиться безпосередніх свідків та учасників найбільш знакових подій кінця ХХ ст. — початку ХХІ ст., спогади яких становлять основний інтерес для дослідників усної історії. Тому інтерв'ювання безпосередніх очевидців історичних подій є надзвичайно актуальним. Усна історія, як самостійна галузь наукових досліджень, на різних етапах її становлення мала свої характерні особливості, виконуючи заплановані завдання та відповідаючи на властиві кожному періоду виклики.

Для процесу формування історичної пам'яті сучасних здобувачів освіти покоління «зумерів» усні свідчення очевидців подій сучасної російсько-української війни відіграють надзвичайно важливу освітню роль. Тому дослідження традиційних та інноваційних технологій використання цих свідчень на уроках історії України є актуальним для розвитку історичної освіти в умовах Нової української школи.

Аналіз наукових досліджень

Дослідженню проблеми формування історичної пам'яті присвячено чисельні фундаментальні дослідження, як західної, так і української істріографії. Зокрема, вітчизняним науковцем В. Бабкою у дисертаційному дослідженні «Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні» висвітлено концептуальні основи дослідження історичної пам'яті, цивілізаційні моделі політики пам'яті, характерні риси особливості формування національної історичної пам'яті періоду незалежності України, формування моделі національної історичної пам'яті після Революції Гідності (2014 р.). У статті «Що таке історична пам'ять» інформаційного ресурсу InfoScipedia проаналізовано чинники формування колективної історичної пам'яті, особливості цього процесу у державах з тоталітарним режимом правління. У науковій публікації Дж. Ассманна аналізується таке явище, як культура пам'яті. Широке розмаїття аспектів, факторів і етапів розвитку історичного мислення від ХVІІІ ст. до сьогодення аналізує у своїй монографії «Історія: розповідь, інтерпретація, орієнтація» Й. Рюзен, розглядаючи історичні дослідження як важливий фактор культурної орієнтації в практичному житті. У публікації Г. Родігера та Е. Десото «Сила колективної пам'яті. Що пам'ятають і забувають великі групи людей?» висвітлено особливості формування колективного запам'ятовування та колективного забуття.

Генезі і особливостям становленню усної історії, як новому напрямку історичних досліджень, у сучасній історіографії присвячено також численні дослідження. Одним із теоретиків усної історії є директор відділу досліджень усної історії Колумбійського університету р. Гріл, автор видатної наукової праці «Обгортки звуку: мистецтво усної історії» та публікації «Рух без мети: методологічні та теоретичні проблеми усної історії». Ще одним американським дослідником усної історії Д. Данавеєм разом із співавторами було створено антологію «Усна історія: міждисциплінарна антологія».

Не менш важливе методологічне значення має робота одного із засновників усної історії, як самостійної наукової галузі, А. Невінса «Усна історія: як і чому вона народилася». Зміни, які відбулися у сучасних дослідницьких стратегіях у зв'язку з переходом від досліджень на макрорівні до досліджень з позиції окремого індивіда та його повсякденного життя, аналізує у своїй науковій праці «Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади» українська дослідниця О. Кісь. Як метод та методологію досліджень усну історію розглядають та коментують українські дослідниці В. Середя та Л. Малес.

Розробці теорії генерацій суспільства та опису 7 архетипів людських поколінь, які мають спільний колективний досвід, присвячено видатну наукову працю В. Штрауса та Н. Хоува «Покоління: Історія майбутнього Америки, 1584–2069». Дослідниця Н. Городня аналізує чинники формування історичної пам'яті у сучасної української молоді. Українські науковці-методисти П. Вербицька, О. Томаченко, О. Удод пов'язують процес формування історичної пам'яті здобувачів освіти з завданнями сучасної історичної освіти. Останнім часом в Україні з'являються праці, присвячені опису подій російсько-української війни на основі усних свідчень очевидців подій, зокрема, авторами статті аналізуються книги із серії «Нескорені Українці», присвячених загиблим студентам історичного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова, укладачем яких є доктор історичних наук, професор кафедри методології та методики суспільних дисциплін цього факультету, заслужений працівник освіти України І. Коляда.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені

Однак ряд питань формування історичної пам'яті засобами усної історії потребують подальшого аналізу та дослідження сучасними науковцями та дидактами-методистами. Однією із таких проблем є дослідження комплексної теоретико-методичної взаємодії процесу формування історичної пам'яті у здобувачів освіти покоління «змерів» з усноісторичними методами дослідження та інноваційними технологіями навчання історії в умовах Нової української школи.

Мета дослідження полягає у необхідності з'ясування ролі усної історії у процесі формування історичної пам'яті сучасних здобувачів освіти покоління «змерів». У зв'язку з цим автори визначають такі **завдання дослідження**:

- охарактеризувати феномен історичної пам'яті, її різновиди та чинники її формування;
- обґрунтувати унікальність та цінність дослідження досвіду безпосередніх учасників подій російсько-української війни для формування історичної пам'яті молодішої генерації українців, охарактеризувавши особливості такої галузі спеціальних історичних дисциплін як усна історія;
- проаналізувати традиційні та інноваційні технології формування історичної пам'яті у здобувачів освіти покоління «змерів» в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу

Історична пам'ять є складним феноменом, який полягає у закріпленні, збереженні та реконструкції у людській свідомості історичного минулого нації, що відображається на процесі сприйняття сучасності і значною мірою обумовлює подальші дії. Інформаційним ресурсом InfoScipedia дефініція «історична пам'ять» трактується як феномен суспільної свідомості, який можна віднести і до сфери соціальної психології, і до сфери ідеології [27].

Концепція «історичної пам'яті», яку часто визначають ще як «колективну пам'ять», «соціальну пам'ять», «політику пам'яті», наголошує К. Хайт, стосується способів, за допомогою якої окремі групи соціуму, колективи та нації конструюють і ототожнюють себе з певними наративами про історичні періоди чи події. Такі історичні спогади є основою формування соціальних і політичних ідентичностей і також часто змінюються у зв'язку з поточним історико-політичним моментом [17].

Феномен історичної пам'яті, на думку українського дослідника В. Бабки, виражений у різних у сферах суспільного життя. Зокрема, політичній, соціальній, культурній. Так, за твердженням В. Бабки, у політичній сфері історична пам'ять є предметом державної політики, фактором конструювання політичної нації, передумовою міжетнічної та міжнаціональної інтеграції, а іноді конфліктів, засобом ретрансляції цінностей політичної культури [1].

Кожна людина має власну історичну пам'ять. У зв'язку з тим, що історичні факти кожен сприймає з погляду своїх особистих інтересів і уподобань, особиста історична пам'ять є суб'єктивною та вибірковою. Водночас у громадах формується колективна (соціальна) історична пам'ять, яка обумовлюється рядом таких чинників: расові, етнічні, національні, релігійні, гендерні, а також історичним простором та часом. Причому більший вплив на формування історичної пам'яті має саме місце проживання, а не етнічна приналежність. Тому історична пам'ять представників однієї нації, які проживають у різних регіонах суттєво відрізняється [5].

У державах з тоталітарним режимом правління історична пам'ять часто перетворюється на об'єкт політики і формується під ідеологічні та політичні завдання, виступаючи потужним інструментом пропаганди. Трансформуючись у масову свідомість суспільства, історична пам'ять створює колективні уявлення про минуле [27].

Народи багатьох країн назавжди запам'ятали епоху Другої світової війни. 8 травня для населення України та західних країн є, насамперед, не символом звитяги одних народів над іншими, а днем спогадів про спільну катастрофу. Поняття «війна» для Європи є асоціацією минувшини, яка скінчилася і більше не має повторюватися. На жаль, людство погано засвоїло цей урок історії і тому нині українці на власному жахливому досвіді усвідомлюють реінкарнацію давно минулої епохи.

Водночас, коли мешканців РФ просять пригадати Другу світову війну, вони здебільшого перераховують різні події, які відбулися на території СРСР, зокрема Сталінградську та Курську битви, постійно акцентуючи увагу на перемогах і втратах виключно російського народу. Росіяни навіть не називають цю війну Другою світовою війною — для них це «Велика Ві-

тчизняна війна». Ці спогади завдяки державній пропаганді путінського режиму у РФ на сучасному етапі набули особливої форми «победобесия» [5].

Час як інший визначальний чинник формування історичної пам'яті, на думку Н. Городньої, пов'язаний з особистим досвідом людей, що живуть в різні історичні періоди. Це обумовлює її відмінність у різних поколіннях, що мають особистий колективний життєвий досвід. Через зв'язок поколінь формується історична пам'ять народу. В якості ще одного ключового чинника формування історичної пам'яті можна розглянути людські емоції. Адже найбільше запам'ятовуються ті події, які справили на людину найсильніше враження, викликавши різноманітні емоції, як позитивні, так і негативні. Саме це дозволяє подіям бути надовго зафіксованими в народній пам'яті, іноді не лише одного покоління очевидців, а й на сотні років потому [5].

Між поняттями «історичної пам'яті» та «ідентичності» існує міцний взаємозв'язок та взаємозалежність, оскільки збереження історичної пам'яті є найважливішою умовою самоідентифікації особистості та зміцнення єдності соціальних груп. Ідентичність кожної особистості конструюється в процесі розуміння історії нації, її сучасного становища, перспектив історичного розвитку, а отже, історична пам'ять є ключовим фактором формування саме цієї ідентичності. Підкреслюючи цей факт, Дж. Ассманн визначає «ідентичність» як «політичну уяву», зумовлену «культурною пам'яттю» [14].

Історична пам'ять, як наголошує П. Вербицька, є основою для визначення особистістю власної ідентичності, сприйняття та поваги до вибору іншої людини, інтеграції та консолідації спільноти на основі загальнолюдських цінностей [Вербицька 2012]. Зрозуміти спогади населення конкретної країни означає зрозуміти істотне про національну ідентичність її народу. Історична традиція та національна пам'ять відіграють ключову роль у формуванні самоідентифікації кожної нації. Історична пам'ять допомагає науковцям та освітянам використовувати давно минулу історію в сучасних реаліях. Дослідник Й. Рюзен стверджує, що історична пам'ять «перетворює іноді сухі академічні історії, які ми досліджуємо, пишемо та викладаємо, на «частину соціальної реальності» [24].

До історичної пам'яті відносять об'єкти духовної культури, зокрема такі, як відповідні образи, символи, міфи, ритуали та історіографічні презентації, просторові та часові поділи держави, а також матеріальні залишки минулого та матеріальні об'єкти сучасності: національні історичні хроніки, цивільні довідники і підручників історії, матеріали державних архівів і музеїв, пам'ятники, меморіали, території, слова, розповіді очевидців та багато іншого. До таких об'єктів слід віднести і місця історичних подій, які на думку науковців П. Нора та Л. Кріцмана, не є місцями у вузькому розумінні, вони визначаються як своєрідні точки перетину, де формується та концентрується пам'ять суспільства [19]. Водночас, Г. Родігер та Е. Десото стверджують, що колективна пам'ять нації не є фіксованою, вона змінюється з плином часу. Колективне запам'ятовування означає, що колективне забуття також відбувається [21].

На сучасному етапі, наголошує О. Кісь, з його викликами, особливо значення набувають нові методи історичного дослідження [9]. Мікроісторія, історія повсякдення, соціальна історія дали змогу вивчати минуле

в його антропологічному вимірі: не на макрорівні, як це було у традиційних дослідженнях, а з позиції окремого індивіда та його повсякденного життя. Визнаючи унікальність та високу цінність досвіду безпосередніх учасників подій минулого для формування історичної пам'яті нації, дослідники історії визнають необхідність їхнього інтерв'ювання для якісно нових можливостей історичних реконструкцій. Усе це активізувало розвиток усної історії. Так, усна історія, зазначає українська соціологиня В. Середа, це ще і глибоке біографічне або тематичне інтерв'ю зі свідком-учасником події/подій. Це розповідь, під час якої респонденти, у взаємодії з інтерв'юєром, осмислюють свій індивідуальний досвід і співвідносять його з офіційними історичними дискурсами та макросоціальними процесами[12].

«Люди завжди оповідали свої історії у розмовах. Століттями історія передавалася з вуст в уста... Усі в той чи той спосіб оповідають про минулі події, тлумачать їх, надають їм значення, підтримуючи живу колективну історію. Навіть у наш час всезагальної письменності та розмаїтих засобів зв'язку (...) більшість людей формує засади свого розуміння власної минувшини через розмову з іншими», — зазначив один з теоретиків усної історії Роналд Гріл у передмові до своєї наукової праці «Обгортки звуку: мистецтво усної історії» [22].

Своїм існуванням термін «усна історія» завдячує манхетенському літератору Джозефу Гоулду, який ще у середині 1930-х рр. мав намір (який, втім, так і не було реалізовано) написати книгу під назвою «Усна історія нашого часу». Не зважаючи на подальші спроби науковців замінити цей термін іншими, наприклад, «усне документування» чи «жива історія» успіху не мали. Термін «усна історія» нині є загальновизнаним, він використовується у науковому апараті багатьох суспільних та гуманітарних наук. У академічному контексті це поняття вперше використав у 1938 р. журналіст, біограф, історик, А. Невінс, який у своїй праці «Усна історія: як і чому вона була народжена» довів, що виникнення такого жанру досліджень є закономірністю у розвитку технічного прогресу [18]. Інституційно цей напрям було оформлено у 1948 році, зі створенням «Центру дослідження усної історії» при Колумбійському університеті. Спочатку дослідники усної історії визначали ключовими своїми завданнями: збільшення джерельної бази, формування нових архівів з транскриптів інтерв'ю, записаних попередньо на аудіоплівку. Так відбувся початковий етап становлення усної історії як особливого напрямку історичних досліджень. Надалі генеза усної історії пройшла кілька етапів, у межах кожного з яких сформувалися нові покоління дослідників. Д. К. Данавей виділяє принаймні чотири таких генерації вчених [15].

Перший етап (1940-і — середина 1960-х рр.) — період становленням усної історії та діяльність перших фахівців. Це були А. Невінс та Л. Стар, які разом зі своїми колегами вбачали в усній історії засіб збору та фіксації усних спогадів видатних і впливових історичних діячів, як важливий інструмент для майбутніх досліджень біографій видатних осіб. На цьому етапі було засновано й упорядковано основні архіви з усної історії у США[22].

Упродовж другого етапу (кінця 1960-х — у 1970-х рр.) відбувся швидкий розвиток усної історії як галузі історичних досліджень, коли виникали нові центри, започатковувалися нові архіви та колекції, реалізовувалися

різні проекти. Завдання усної історії тепер пов'язують з процесами зростання антропологізації історичних досліджень та піднесенням різноманітних суспільних рухів. З'являється велика кількість проектів з етнічної, регіональної, локальної історії та застосовується гендерний підхід до історичних досліджень. Упродовж цього періоду з'являються такі провідні дослідницькі центри та асоціації дослідників з усної історії у світі: Асоціація усної історії (1966 р.), національні асоціації усної історії в Австралії (1970), Канаді (1975) та Великій Британії (1973). Ці асоціації виконували ряд важливих завдань: створення форумів для наукової полеміки та обміну інформацією, координація діяльності регіональних та локальних центрів усної історії, фінансова підтримка проектів, публікація результатів досліджень, забезпечення доступності архівів тощо. У 1975 р. Роналд Гріл у своїй програмній статті «Рух без мети: методологічні та теоретичні проблеми в усній історії» започаткував дискусію про взаємозалежність індивідуальної та колективної пам'яті та діалогічну природу інтерв'ю, яка продовжилася і у наступному етапі у 1980-х рр. У 1970-х рр. з'являється значна кількість навчальних курсів, підручників та методичних посібників з усної історії, що свідчило про зростання масового інтересу до цієї галузі [22].

Упродовж третього етапу (1980-ті рр.) сформувалося нове покоління вчених-дослідників усної історії, які отримали фахову освіту саме з цієї галузі. Розпочалася жвава дискусія про співвідношення академічності та аматорства в усній історії і статус цієї галузі. Усна історія набуває статусу повноцінної наукової дисципліни. Утверджується підхід, що усна історія є не стільки процесом, створення нових першоджерел, а скільки способом відтворення самої історії. Вчені підкреслюють зв'язок між даними усної історії та людською пам'яттю. Так, розпочинається дискусія щодо проблем пам'яті (її полістабільності, вибіркової, фрагментарності тощо) та опосередкованості життєвим досвідом очевидця його спогадів про події минулого. У 1990-х рр. з'являється тенденція до визнання міждисциплінарного характеру усної історії. Це обґрунтовувалося тим, що методами і матеріалами усної історії активно послуговуються вчені, які займаються дослідженнями з великої кількості суспільно-гуманітарних наук: соціологи, історики, психологи, антропологи, етнологи, краєзнавці, лінгвісти [9]. Так про специфіку соціологічних досліджень зазначає А. Прохорова у своїй роботі «Застосування методології усної історії в якісницьких соціологічних дослідженнях»: 1) така інформація не є повністю об'єктивною, це лише інтерпретація різними учасниками одних і тих самих фактів; 2) свідчення різних опитуваних очевидців відображають сконструйовану реальність; 3) опитування передбачає широке охоплення респондентів з різних суспільних прошарків; 4) об'єктом і предметом вивчення усної історії зазвичай є приватна, не офіційно задокументована, сфера життя; 5) отримана інформація не завжди є повністю адекватною описаним подіям, оскільки переважно стосується травматичного досвіду та емоційних реакцій респондентів; 6) інформація носить оповідальний характер [10]. Л. Малес наголошує, що усну історію можна розглядати на перетині різних дисциплінарних методологічних засад. Її можна використовувати як певний тип історичних даних, як спосіб написання історії конкретного суспільства, епохи, як «живу» історію, не застиглу в документі, а тому включену у триваюче суспільне

буття: озвучену устами оповідача з неминучим перефразуванням, відображенням власної позиції, зрештою, зі знятими соціальними відносинами [12]. На думку Боднар І., автор усної історичних досліджень водночас виступає в ролі і пасивного співучасника подій, які він вивчає, і «співтворцем нових джерел зі сучасної епохи», «зустрічається з моральними сумнівами на кожному етапі своєї роботи, починаючи від вибору теми до інтерпретації й аналізу джерел» [2].

У 1990-х рр. усна історія продовжує активно здобувати офіційне визнання. У 1996 р. на IX міжнародній конференції з усної історії в Гетеборзі (Швеція) засновано «Міжнародну асоціацію усної історії». Зростає кількість академічних видань. Найвідомішими з них нині є: *The Oral History Review* [26] (Асоціація усної історії (США)), *Words and Silences: The journal of the International Oral History Association* (Журнал міжнародної Асоціації усної історії) [29], *Oral History Journal* (Журнал Товариство усної історії Великої Британії) [20].

Науковці мають великий досвід використання усної історичних підходів для вивчення травматичного досвіду учасників, свідків та жертв різних збройних конфліктів та воєн упродовж ХХ-ХХІ ст. Події сучасної російсько-української війни, безумовно, стануть однією з найважливіших сторінок сучасної історії нашої держави. Вивчаючи ці події та фіксуючи їх для історичної пам'яті нащадків, дослідники широко практикують використання методу усної історії. Дослідження подій російсько-української війни проводяться вже з 2014 р. Так, в Українському інституті національної пам'яті вже з 2015 р. започатковано проєкт «Усна історія російсько-української війни», метою якого є збір, опрацювання та оприлюднення усних свідчень учасників та очевидців подій російсько-української війни [11]. На сучасному етапі колекція записаних працівниками Інституту або ж прийнятих на зберігання від інших установ та приватних дослідників свідчень складається з 317 інтерв'ю. У 2024 р. було підготовлено інформаційні матеріали до 10-ої річниці від початку російсько-української війни [8].

На сучасному етапі розвитку системи освіти у всьому світі педагоги мають навчати представників покоління здобувачів освіти, народжених у новому тисячолітті і відомих як «покоління зумерів» (походить від англ. Generation Z). Теорія генерацій виникла у науковому середовищі з часу появи у 1991 р. відомої наукової праці «Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069» американських дослідників демографа Нейла Хоува та історика Вільяма Штрауса, які виділили 7 архетипів людських поколінь: покоління переможців або GI (народилися в 1901–1922); мовчазне покоління (1923–1942); покоління бумерів або Baby Boom (1943–1963); покоління X (1963–1982); покоління Y (1982–1995 (2000)); покоління Z (1995(2000)–2010), покоління Альфа α (2010–до сер. 2020-х рр.).

Представниками генерації «зумерів» називають представників шостого покоління, народжених приблизно з 1995 по 2010-і рр. Вони ще з дитинства знайомі з можливостями мобільного зв'язку, Інтернету, вміють користуватися сучасними цифровими технологіями та соціальними медіа-ресурсами. «Зумери» активно користуються VR-технологіями, 3D-реальністю, ноутбуками, смартфонами, планшетами тощо. Тому в процесі формування історичної пам'яті у здобувачів освіти цього покоління виклика-

тиме зацікавлення поєднання вчителями традиційних та інноваційних методичних прийомів навчання з використанням сучасних гаджетів у якості засобів навчання. Здобувачі освіти покоління «зумерів» прагнуть легкого доступу до джерел інформації та очікують негайного зворотного зв'язку. У здобувачів освіти цього покоління історична пам'ять українців почала пробуджуватися саме в умовах російсько-української війни. Історична пам'ять допомагає їм зрозуміти, як минуле української нації формувалося, зберігалося та передавалося у соціумі, усвідомлювати свій зв'язок з минулим своїх пращурів. Саме це дозволяє вчителю історії формувати у них багатий навчальний досвід, який іноді ставить під сумнів ту історію, яку вони раніше сприймали як належне, і невизнану історію, яку у суспільстві часто замовчували або уникали. Формування історичної пам'яті засобами усної історії у здобувачів освіти покоління «зумерів» «має потенціал для створення нових форм солідарності та бачення справедливості» [23].

Формуючи історичну пам'ять, вчитель отримує змогу послідовно виховувати у здобувачів освіти покоління «зумерів» патріотичну мотивацію, що забезпечить в майбутньому формування та реалізацію інноваційного потенціалу українського народу і суспільну активність нової генерації українців. У цьому процесі вчителю історії не варто забувати про те, що ефективність політики історичної пам'яті забезпечується завдяки тому, що символи, традиції та історичні пам'ятки, які позитивно впливають на динаміку національно-патріотичних мотивацій та почуттів, неминуче (і часто цілком свідомо) мають наповнюватися якісно новими смислами та цінностями [25].

Сучасним учителям історії варто взяти до уваги те, що новому поколінню здобувачів освіти покоління «зумерів» необхідно не лише отримувати освітню інформацію про національних героїв та визначні події минулого нашої Батьківщини, а сформувати практичні компетентності застосовувати ці знання. П. Вербицька наголошує, що здобувачам освіти покоління «зумерів» у майбутньому дорослому житті необхідно буде «бути готовим до конструктивного діалогу з представниками різних культур, носіями різної історичної пам'яті, виробити толерантне ставлення до них, повагу до їхніх поглядів та уподобань» [4].

Формуючи історичну пам'ять здобувачів освіти покоління «зумерів», вчителі історії мають брати до уваги ключові чинники, які переважно впливають на цей процес. У своєму дослідженні Н. Городня виділяє такі чинники формування історичної пам'яті української молоді, як власний досвід, спогади членів родини, традиційні сімейні історії, розповіді товаришів, знайомих та колег, очевидців історичних подій, які не є родичами, засоби друкованого слова, документальні та художні фільми, телевізійні програми, засоби масової інформації, інтернет-ресурси. До них також належать: пам'ятки історії, музеї, виставки [5].

Як представники нового покоління, здобувачі освіти покоління «зумерів» потребують консолідації у освітньому процесі педагогічних традицій та інновацій. У розв'язанні означеної проблеми необхідно виходити з особливостей організації сучасного уроку історії України у контексті вимог компетентнісного навчання в умовах Нової української школи, арсеналу наявних у сучасній методиці традиційних та новітніх підходів до відбору

навчального змісту з історії України, інноваційних технологій навчання історії України. Це передбачає поєднання вчителями традиційних методичних прийомів навчання з інноваційними технологіями під час формування історичної пам'яті у здобувачів освіти покоління «зумерів». Зокрема, до традиційних прийомів навчання історії України відноситься аналітична (сократівська) бесіда. Проводячи такі види бесіди, вчителі історії України мають постійно звертати увагу здобувачів освіти покоління «зумерів» на приклади історичної пам'яті — спогади людей про події, очевидцями яких вони були, культурної пам'яті про те, яким було життя під час певних історичних періодів або національної пам'яті, яка вшановує життя та смерть героїв нашої нації — вони концентрують увагу на тому, що це «значущий зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім» [24].

Щоб цей прийом роботи викликав зацікавлення у здобувачів освіти покоління «зумерів», аналітичні бесіди можна проводити як «зустріч з очевидцями подій» у форматі відеоконференції, використовуючи сервіси *відеотелефонного зв'язку* Google Meet або Zoom. Після проведення зустрічі, запитуючи школярів про значення та конструкції певних історичних спогадів, вчитель історії може запропонувати їм виконання завдання, яке сприятиме формуванню навиків критичного мислення, шляхом підготовки відповіді на запитання на зразок: «Хто з історичних діячів, про яких йшлося на уроці, на вашу думку, запам'ятається нащадкам? Чому?»; «Яка авторська версія минулого має бути зафіксована та збережена для наступних поколінь? Аргументуйте свою думку»; «Як оповідь очевидця змінила ваше сприйняття події? У чому виявився суб'єктивізм в описі подій?».

До традиційних методичних прийомів слід також зарахувати роботу з такими наочними засобами, як подієві художні полотна та художні портрети видатних персоналій української історії. Портретні зображення історичних діячів здобувачі освіти можуть знаходити у мережі Інтернету самостійно. Можна запропонувати вчителю об'єднати здобувачів освіти у кілька малих груп і провести веб-квест. Переможцем стає команда, яка знайде більше зображень запропонованих для пошуків портретів видатних історичних персоналій, або подієвих картин різних авторів, присвячених подіям, які вивчаються на уроці. Ще одним з традиційних прийомів формування історичної пам'яті у здобувачів освіти є їх регулярне ознайомлення, починаючи з курсу «Вступ до історії України», з основними історичними пам'ятками різних типів: речовими, писемними (стародруки, архівні матеріали, книги), етнографічними (народні свята, обряди, традиції), візуальними (фотодокументи, історичні портрети, художні полотна, плакати, карикатури на історичну тематику, сучасні фотоматеріали), усними (міфи, перекази, легенди, народні пісні, думи, спогади). Як і у попередньому прийомі, вчитель може активно залучати здобувачів освіти до пошуку інтернет-ресурсів. Це забезпечить формування у здобувачів освіти покоління «зумерів» поглибленого інтересу до історичної спадщини нашого народу.

Регулярне використання здобувачами освіти покоління «зумерів» інформаційних ресурсів Інтернету, у тому числі таких, які містять відомості про історичну пам'ять українського народу допоможе здобувачам освіти покоління «зумерів» значно поглибити свої знання та розвинути навички

і вміння, необхідні для подальшого удосконалення рівня знань і предметних компетентностей з історії України. До таких ресурсів можна віднести матеріали на офіційному веб-сайті Українського інституту національної пам'яті: YouTube канал братів Капранових імені Т. Г. Шевченка, YouTube канал «Історія без міфів», канал «Козак UA», YouTube канал «Історична правда в деталях», YouTube канал «Байки Леценціата», YouTube канал «Галицький лев» та багато інших [13]; українські історичні фільми, розміщені в YouTube, виступи сучасних вітчизняних та зарубіжних політичних діячів тощо. У здобувачів освіти покоління «зумерів», які з дитинства знають «дорогу до Інтернету», використання інтернет-ресурсів перетворить процес вивчення історії України і формування на цій основі їхньої особистої історичної пам'яті у захопливу мандрівку до минулого нашої Батьківщини.

Особливу цінність для формування у сучасних здобувачів освіти історичної пам'яті матимуть спогади очевидців (свідків чи учасників) історичних подій. З допомогою цих свідчень здобувачі освіти «покоління зумерів» мають змогу отримати інформацію про велику кількість ключових подій «з перших вуст»: про боротьбу за незалежність України; участь українців у політичній боротьбі, боротьбі за права людини; про сучасне життя представників різних етносів та релігійних конфесій в Україні; про повсякденне життя міських та сільських мешканців у різні етапи державотворення в Україні.

У процесі формування історичної пам'яті у здобувачів освіти покоління «зумерів» про події російсько-української війни надзвичайно важливим методичним прийомом стане їх ознайомлення з розповідями безпосередніх учасників воєнних подій. Також необхідно аналізувати спогади родичів, друзів та побратимів героїв, які загинули у боротьбі за неї. Так, доктором історичних наук, професором кафедри методології та методики суспільних дисциплін історичного факультету, професором Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ), заслуженим працівником освіти України І. А. Колядою було ініційовано проєкт «Нескорені Українці», який передбачає написання біографій випускників історичного факультету, що полягли смертю хоробрих, ставши на захист України у роки російсько-української війни (2014–2025 рр.). Проєкт передбачає видання книг у жанрі «біографія у спогадах», і складається зі спогадів рідних, близьких, друзів, однокласників, однокурсників, вчителів, викладачів та побратимів про сучасних героїв України. У ході реалізації проєкту уже підготовлено і видано ряд книг про студентів історичного факультету Дениса Рачінського [6], Богдана Сагуна [7] та Романа Солоху [3].

За ідеєю автора ці видання та вміщені спогади мають допомогти сучасному вчителю історії України при вивченні теми присвяченій сучасній російсько-українській війні перетворити сухі факти, на яскраві образи сьогодення, що стає минулим, сформувані усвідомлення здобувачами освіти покоління «зумерів» мотивації старших сучасників стати на захист незалежності України, сприяти формуванню їхньої національної самосвідомості та патріотизму. Реалізації цього завдання може слугувати використання на уроці історії України, наприклад, спогадів мами випускника історичного факультету Дениса Рачінського (ім'я Дениса носить нині одна із вулиць

м. Києва) Жанни Рачінської: «... Революція гідності у 2014 році сильно вплинула на твої погляди та вчинки. Із друзями ви активно брали участь у різних акціях та прагнули змін в Україні. За три дні до свого 16-річчя ти пішов до навчально- тренувального табору полку «Азов» добровольчого формування, що створене в травні 2014 року і ввійшло до складу Національної гвардії України у листопаді 2014 року. Він знаходився на заводі «Атек», і тебе взяли. Уся сім'я дуже переживала, і я вже хотіла йти розмовляти з командиром. Але настільки мудрим і розумним виявилось твоє керівництво, що пояснило тобі і переконало в тому, що тобі необхідно ще набратися знань, здобути освіту, щоб принести набагато більше користі своїй країні. І ти 17 серпня прийшов додому, гордий і задоволений, що отримав хоч маленький досвід. А я була просто щасливою!» [6]. Також можна використати спогади Олександри Сагун, мами Богдана Сагуна: «Увечері 24 лютого 2022 року син сказав, що я повинна їхати на Воскресенку до своїх рідних, бо залишатися одній вдома небезпечно, а сам іде до військомату. Я хотіла відмовити сина, але він сказав, що це його рішення і що я завжди підтримувала його, і зараз йому потрібна моя підтримка. Богдан пішов 25 лютого 2022 року. Спочатку Богдан був у ТрО Шевченківського району. 7 березня 2022 року підрозділ сина перекинули на Варшавське шосе. Мені ніколи раніше не доводилося так хвилюватися за сина, як із початку повномасштабної війни». Використання цих свідчень може стати дидактичною основою для організації таких рольових ігор на уроці, як історичні дебати, «мікрофон», «Займи позицію» або як основи для засобу навчання «драматизація».

Формуванню уявлень про перші дні війни, про героїчну оборону Києва (лютий — березень 2022 р) вчителю історії допоможе використання спогадів побратима Дениса Андрія Воїнова, псевдо «Плов»: «З перших днів повномасштабної відкритої агресії путінської РФ проти України (лютий 2022 року) Денис разом із нами — вірними друзями — вступив до лав ТрО... Ми рвалися в бій, аби завдати ворогу якнайбільше втрат. Наші серця кипіли помстою до рашистських окупантів. Ми були задіяні в нічних чергуваннях, які, на перший погляд, були для нас досить нудними, але жарти та підтрунювання одне одного, яке є невіддільною частиною нашої дружби, допомагали нам скоротати час... нам стали доручати виконання досить нелегких завдань. Так, важливим завданням став захист та конвоювання однієї з наших бойових машин БМ-21 «Град»... Ми прагнули стати до відкритого бою з ворогом, щоб особисто нищити орківську орду, що плюндрувала наші міста та села, збиткувалася над нашими людьми. Проте, наш малий бойовий досвід, недостатність військового фаху, змушував нас виконувати поставлене командирами завдання. Але й воно для нас було не менш небезпечним та не менш нищівним для ворога» [6]. Це ж завдання допомагає реалізувати спогад Андрія Сагуна, тата Богдана Сагуна: «Водночас, на вулиці Овруцькій, що неподалік від нашого будинку, розташувався районний штаб ТрО ЗСУ, і ми разом із Богданом направилися до цього штабу. До складу ТрО брали всіх охочих. Процедура була досить нетривалою. Подали дані паспорта Богдана, і того ж дня він отримав зброю і був зарахований до 207 батальйону ТрО 112 ОБрТрО... Проблем зі зброєю жодних, а ось із забезпеченням — суттєві проблеми. Майнове,

продовольче, медичне, фінансове, транспортне та інші види забезпечення були просто відсутні. Вдягався, хто як зміг... Десь після 8 березня 2022 року, коли рашисти вийшли на околиці Києва, його підрозділ 16 взвод 5 роти 207 бат ТрО 112 ОБрТрО перевели на Варшавську трасу. Він писав, що прокинувся в лісі від того, що на обличчя падав сніг. Спав, як і весь взвод, на карематі просто неба. А я йому пишу, що годі спати! У вас лише дві доби, щоб закопатися. Бої йшли вже в Бучі, Гостомелі. Уже були конкретні прильоти ракет і в Києві... У штаті забезпечення бататальйону ТрО, як було не дивно, не було ні лопат, ні пил.. Хто зміг, завчасно витягнув із машини чи купив у магазині. У кого взагалі нічого, то рили штик-ножами та руками. На вулиці було –7 морозу та випав сніг. дві безсонні доби Богдана та його підрозділу — і справилися!» [7].

Ці спогади можуть допомогти вчителю історії в організації проблемного підходу до вивчення питання про готовність України до повномасштабного вторгнення, , для організації дискусії про чинники, що зірвали путінський план «бліцкригу» по захопленню України або «У чому сила духу українців», стати джерелом для організації рольової гри «Голоси сучасників», сюжетами для підготовки мемів, коротких мобільних відео «Тік-Току», тощо. Не менш пізнавальним є використання спогадів про оборону Києва у 1941 р. та порівняння зі спогадами про дні оборони Києва у лютому 2022 року, або організація зі здобувачами освіти покоління зумерів історичних дебатів на тему: «Погляд з минулого і погляд зі сьогодення», запропонувавши провести історичні аналогії та паралелі, або організація міні-проекту «Грані особистостей наших сучасників-захисників України від рашистської навали».

Формуванню у здобувачів освіти покоління «зумерів» практичних компетентностей та активізації їхньої пізнавальної діяльності, підвищенню рівня їх навчальних досягнень, усвідомленню ними важливості усної історії як джерела дослідження історії, на наш погляд, сприяло б застосування проектної технології, яка б передбачала організацію дослідницької діяльності з реалізації такої проблемної теми, як: «24 лютого 2022 року у спогадах моїх рідних, друзів, однолітків» або «Ярмарок історичних фактів про російсько-українську війну за спогадами сучасників», підготовка науково-дослідницьких робіт у рамках МАН України за темою: «Штрихи до портрета захисника України за спогадами сучасників», тощо.

Висновки, рекомендації

Історична пам'ять є складним феноменом, який полягає у закріпленні, збереженні та реконструкції у людській свідомості історичного минулого нації. Вона може бути як особистою, так і колективною. Кожна людина має власну історичну пам'ять, в той час як у людських спільнотах формується колективна (соціальна) історична пам'ять. Колективна історична пам'ять залежить від багатьох чинників: історичного часу та простору, людських емоцій та багатьох інших, зокрема, расових, етнічних, національних, релігійних, гендерних тощо. Можна стверджувати, що історична пам'ять стає ключовим фактором формування ідентичності особистості. Упродовж ХХ сторіччя дослідники історії почали підтверджувати високу цінність досвіду

очевидців та безпосередніх учасників минулих подій та необхідність їхнього інтерв'ювання для формування історичної пам'яті нації. У результаті це започаткувало розвиток нової ділянки історичної науки — усної історії, яку можна розглядати на перетині різних дисциплінарних методологічних засад.

На зламі тисячоліть відбулася чергова зміна генерацій. Сучасні здобувачі освіти є вже абсолютно відмінними від тих, яких педагоги навчали наприкінці минулого та на початку ХХІ сторіччя. В умовах Нової української школи освітяни зустрілися з представниками нового покоління зумерів, які ще з перших років свого життя легко відчиняють «двері» в Інтернет. Це покоління вимагає нових підходів у освіті та інноваційних методичних прийомів роботи з активним використанням мережі Інтернет та сучасних гаджетів в якості навчальних засобів. Сучасний вчитель історії України має забезпечувати комфортні умови освітнього середовища, які сприятимуть підвищенню ефективності та якості рівня освіти, формуванню ключових та предметних історичних компетентностей, постійному особистісному зростанню здобувачів освіти, розвитку їхнього пізнавального інтересу до історичної пам'яті української нації. Це допоможе здобувачам освіти покоління «зумерів» розвивати свої навички та вміння, необхідні для поглиблення рівня знань з історії України, якнайповніше розкривати свої дослідницькі здібності, відчувати інтерес до вивчення предмета та історичної пам'яті української нації.

Перспективами подальших досліджень цієї проблеми цієї проблеми може стати аналіз використання різноманітних інноваційних технологій формування історичної пам'яті у здобувачів освіти покоління «зумерів» та «альфа» в процесі вивчення шкільних курсів «Історія України», «Всесвітня історія», «Вступ до історії України та громадянська освіта», «Історія: Україна і світ», «Досліджуємо історію і суспільство», реалізації інтегрованих підходів до навчання історії і громадянської освіти.

Література

- [1] Бабка Володимир. 2016 Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні : дис. ... канд. політ. Наук / Ніжинський. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 249 с.
- [2] Боднар Г. 2021. Сьогодні історія твориться в Україні: Усна історія і досвіди незавершених революції та війни: міркування про дискусійне і (не)очевидне. *Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ-ХХІ століть* : збірник наукових праць, під ред. Грінченко Г. С. 31–57.
- [3] Бешкетник із козацьким духом. 2025. Боєць ЗСУ Роман Солоха, позивний «Більбо» та його побратими. Біографія у спогадах про Більбо та його побратимів Леоніда Федюка («Кубік») і Семена Берестенка («Семен») / уклад. Ігор Коляда. Київ : Фоліант. 437с.
- [4] Вербицька Поліна. 2012. Проблеми історичної пам'яті у проєкції на завдання сучасної історичної освіти. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Держава та армія* 724. С. 251–254.
- [5] Городня Н. 2018. Чинники формування історичної пам'яті сучасної української молоді, *Історичні і політологічні дослідження. Спеціаль-*

- ний випуск, Жовтень, 17. С. 28–33. ГКДЖ <https://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/3539> (Дата звернення: 26.02. 2025).
- [6] Денис Рачінський. Боець на псевдо «Сталкер» : спогади. 2022. / уклад. Ігор Коляда. Київ : Фоліант. 182 с.
 - [7] Завжди усміхнений у вічності». Богдан Сагун: Біографія у спогадах. 2023 / уклад. Ігор Коляда. Київ : Фоліант, 338 с.
 - [8] Інформаційні матеріали до 10-ої річниці від початку російсько-української війни / Український інститут національної пам'яті. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/informaciyni-materialy-do-10-oyi-richnyci-vid-pochatku-rosiysko-ukrayinskoji-viyny> (Дата звернення: 6.03. 2025).
 - [9] Кісь Оксана. 2006. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна Модерна*. 26 Квітня. (Дата звернення 20 Лютий, 2025). https://social-anthropology.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/2_UM_11_Vstup_Kis.pdf (Дата звернення: 6.03. 2025).
 - [10] Прохорова А. 2019. Застосування методології усної історії в якісницьких соціологічних дослідженнях. *Габітус*. 9. Р. 27–28. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2019.9.4>
 - [11] Російсько-українська війна. Усна історія / Український інститут національної пам'яті. <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/ato-usna-istoriya> (Дата звернення: 11.03.2025)
 - [12] Серeda Вікторія, Малес Людмила. 2005. Усна історія як метод і методологія: Деякі проблеми створення та інтерпретації усної історичних джерел : коментарі. *Україна Модерна*. 30 Червня. https://uamoderna.com/images/archiv/11/11_UM_11_Komentari_Sereda_Males.pdf (Дата звернення: 4.02. 2025).
 - [13] ТОП україномовних історичних каналів. 2022. / Український інститут національної пам'яті. https://www.youtube.com/watch?v=Wh_uErL0HSY (Дата звернення: 7.03.2025).
 - [14] Assmann Jan. 2011. Cultural Memory and Early Civilization : Writing Remembrance, and Political Imagination. Cambridge University Press, 319 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306>
 - [15] Dunaway David K. 1996. The Interdisciplinarity of Oral History. *Oral history: An Interdisciplinary Anthology*. 2nd eds. Dunaway, David K. and Willa K. Baum, eds. California : Alta Mira Press.
 - [16] Grele Ronald J. 1991. Preface to the Second Edition. *Envelops of Sound: The Arts of Oral History*, ed. Ronald J. Grele. Chicago : Precedent. P. 15.
 - [17] Historical memory. 2025. Center for International and Intercultural Studies. St. Lawrence University. <https://www.stlawu.edu/offices/ciis/historical-memory> (Дата звернення: 26.02.2025).
 - [18] Nevins Allan. 1996. Oral History: How and Why It Was Born. *Oral history: An Interdisciplinary Anthology*. 2nd, eds. Dunaway, David K. and Willa K. Baum. California: Alta Mira Press. P. 29–38.
 - [19] Nora Pierre and Kritzman Lawrence D. 1998. Realms of Memory: Rethinking the French Past. Columbia University Press. 751 p.
 - [20] Oral History Journal. <https://www.ohs.org.uk/journal/> (Дата звернення: 2.03.2025).
 - [21] Roediger Henry L and Desoto Andrew. 2016. The Power of Collective Memory: What do large groups of people remember and forget?, *Scientific*

- American*. June, 28. <https://www.scientificamerican.com/article/the-power-of-collective-memory/#:~:text=Collective%20memory%20refers%20to%20how,at%20more%20local%20levels%2C%20too> (Дата звернення: 28.02. 2025).
- [22] Ronald J. Grele. 1998. Movement without the aim: methodological and theoretical problems in oral history», in *The Oral History Reader*, eds. by R. Perks and A. Thompson. London — New York : Routledge. P. 127–154.
- [23] Rothberg Michael. 2009. Multidirectional memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization. Stanford University Press). 379 p.
- [24] Rüsen Jörn. 2005. History: Narration, interpretation, orientation. Berghahn Books. 236 p.
- [25] Shmorhun Oleksandr. 2021. Historical Memory in the Process of Formation and Reproduction of Modern National Identity: the French Experience (Part 1). *Problems of World History*, 15 P. 9–52. <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-15-1>
- [26] The Oral History Review. *Taylor & Francis*. <https://www.tandfonline.com/journals/uohr20> (Дата звернення: 2.03. 2025).
- [27] What is historical memory. 2023. *InfoScipedia*. A Free Service of IGI Global Scientific Publishing House. https://www.igi-global.com/dictionary/historical-memory-and-national-identity-as-tools-of-modern-war/82049#google_vignette (Дата звернення: 26.02. 2025).
- [28] William Strauss and Neil Howe 2009. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. Hardcover, 1991. https://archive.org/stream/GenerationsTheHistoryOfAmericasFuture1584To2069ByWilliamStraussNeilHowe/Generations+The+History+of+America%27s+Future%2C+1584+to+2069+by+William+Strauss+%26+Neil+Howe_djvu.txt (Дата звернення: 2.03. 2025).
- [29] Words and Silences: The journal of the International Oral History Association. <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:ac604a7> (Дата звернення: 2.03. 2025).

References

- [1] Babka Volodymyr. 2016 Istorychna pamiat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini : dys. ... kand. polit. Nauk / Nizhynskyi. derzh. un-t im. Mmkoly Hoholia. Nizhyn, 249 s.
- [2] Bodnar H. 2021. Sohodni istoriia tvorytsia v Ukraini: Usna istoriia i dosvidy nezavershenykh revoliutsii ta viiny: mirkuvannia pro diskusiine i (ne)ocheyvidne. *Shukhaty, chuty, rozumity: usna istoriia Ukrainy KhKh-KhKhI stolit* : zbirnyk naukovykh prats, pid red. Hrinchenko H. C. 31–57.
- [3] Beshketnyk iz kozatskym dukhom. 2025. Boiets ZSU Roman Solokha, pozyvnyi «Bilbo» ta yoho pobratymy. Biohrafia u spohadakh pro Bilbo ta yoho pobratymiv Leonida Fediuka («Kubik») i Semena Berestenka («Semen»). / uklad. Ihor Koliada. Kyiv : Foliant. 437c.
- [4] Verbytska Polina. 2012. Problemy istorychnoi pamiaty u proektsii na zavdannia suchasnoi istorychnoi osvity. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu «Lvivska politehnika»*. Derzhava ta armia 724. S. 251–254.
- [5] Horodnia N. 2018. Chynnyky formuvannia istorychnoi pamiaty suchasnoi ukrainskoi molodi, *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. Spetsialnyi

- vypusk, Zhovten, 17 S. 28–33. <https://elibrary.ivas.gov.ua/id/eprint/3539> (Accessed: Liutyi 26.02. 2025).
- [6] Denys Rachynskyi. Boiets na psevido «Stalker» : spohady. 2022. / uklad. Ihor Koliada. Kyiv : Foliant. 182 s.
 - [7] Zavzhdy usmikhnenyi u vichnosti». Bohdan Sahun: Biohrafia u spohadakh. 2023. / uklad. Ihor Koliada. Kyiv : Foliant, 338 s.
 - [8] Informatsiini materialy do 10-oi richnytsi vid pochatku rosiisko-ukrainskoi viiny / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiati. <https://uinp.gov.ua/info/rmacyini-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/informacyini-materialy-do-10-oyi-richnyci-vid-pochatku-rosiysko-ukrayinskoyi-viiny> (Accessed: 6.03. 2025).
 - [9] Kis Oksana. 2006. Usna istoriia: stanovlennia, problematyka, metodolohichni zasady. *Ukraina Moderna*. 26 Kvitnia. (Data zvernennia 20 Liutyi, 2025). https://social-anthropology.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/2_UM_11_Vstup_Kis.pdf (Accessed: 6.03.2025).
 - [10] Prokhorova A. 2019. Zastosuvannia metodolohii usnoi istorii v yakisnytskykh sotsiolohichnykh doslidzhenniakh. *Habitus*. 9. P. 27–28. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2019.9.4>
 - [11] Rosiisko-ukrainska viina. Usna istoriia / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiati. <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/ato-usna-istoriya> (Data zvernennia 11 Berezen, 2025).
 - [12] Sereda Viktoriia, Males Liudmyla. 2005. Usna istoriia yak metod i metodolohiia: Deiaki problemy stvorennia ta interpretatsii usnoistorychnykh dzherel : komentari. *Ukraina Moderna*. 30 Chervnia. https://uamoderna.com/images/archiv/11/11_UM_11_Komentari_Sereda_Males.pdf (Data zvernennia Liutyi 4, 2025).
 - [13] TOP ukrainomovnykh istorychnykh kanaliv. 2022. / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiati. https://www.youtube.com/watch?v=Wh_uErL0HSY (Accessed: 7 03.2025).
 - [14] Assmann Jan. 2011. Cultural Memory and Early Civilization : Writing Remembrance, and Political Imagination. Cambridge University Press, 319 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306>
 - [15] Dunaway David K. 1996. The Interdisciplinarity of Oral History. *Oral history: An Interdisciplinary Anthology*. 2nd eds. Dunaway, David K. and Willa K. Baum, eds. California : Alta Mira Press.
 - [16] Grele Ronald J. 1991. Preface to the Second Edition. *Envelops of Sound: The Arts of Oral History*, ed. Ronald J. Grele. Chicago : Precedent. P. 15.
 - [17] Historical memory. 2025. Center for International and Intercultural Studies. St. Lawrence University. <https://www.stlawu.edu/offices/ciis/historical-memory> (Accessed: 26.02.2025)
 - [18] Nevins Allan. 1996. Oral History: How and Why It Was Born. *Oral history: An Interdisciplinary Anthology*. 2nd eds. Dunaway, David K. and Willa K. Baum. California: Alta Mira Press. P. 29–38.
 - [19] Nora Pierre and Kritzman Lawrence D. 1998. Realms of Memory: Rethinking the French Past. Columbia University Press. 751 p.
 - [20] Oral History Journal. <https://www.ohs.org.uk/journal/> (Accessed: 2.03.2025).
 - [21] Roediger Henry L and Desoto Andrew. 2016. The Power of Collective Memory: What do large groups of people remember and forget?, *Scientific*

- American*. June, 28. <https://www.scientificamerican.com/article/the-power-of-collective-memory/#:~:text=Collective%20memory%20refers%20to%20how,at%20more%20local%20levels%2C%20too> (Accessed: 28.02.2025).
- [22] Ronald J. Grele. 1998. Movement without the aim: methodological and theoretical problems in oral history», in *The Oral History Reader*, eds. by R. Perks and A. Thompson. London — New York : Routledge. P. 127–154.
- [23] Rothberg Michael. 2009. Multidirectional memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization. Stanford University Press). 379 p.
- [24] Rüsen Jörn. 2005. History: Narration, interpretation, orientation. Berghahn Books. 236 p.
- [25] Shmorhun Oleksandr. 2021. Historical Memory in the Process of Formation and Reproduction of Modern National Identity: the French Experience (Part 1). *Problems of World History*, 15 P. 9–52, <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-15-1>
- [26] The Oral History Review. *Taylor & Francis*. <https://www.tandfonline.com/journals/uohr20> (Accessed: 2.03.2025).
- [27] What is historical memory. 2023. *InfoScipedia*. A Free Service of IGI Global Scientific Publishing House. https://www.igi-global.com/dictionary/historical-memory-and-national-identity-as-tools-of-modern-war/82049#google_vignette (Accessed: 26.02.2025).
- [28] William Strauss and Neil Howe 2009. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. Hardcover, 1991. https://archive.org/stream/GenerationsTheHistoryOfAmericasFuture1584To2069ByWilliamStraussNeilHowe/Generations+The+History+of+America%27s+Future%2C+1584+to+2069+by+William+Strauss+%26+Neil+Howe_djvu.txt (Accessed: 2.03.2025).
- [29] Words and Silences: The journal of the International Oral History Association. <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:ac604a7> (Accessed: 2.03.2025).